

liberation nature of youth movement in Ukraine and its role in transition from totalitarianism to democracy.

УДК 94(477.72) "1817/1829"

Ю.О. Коник

ПАВЛО БЛАЖЕЙОВИЧ ГРЕЧИНА – ХЕРСОНСЬКИЙ ГУБЕРНСЬКИЙ ЗЕМЛЕМІР (1817-1829) ТА АРХІТЕКТОР (1822-1824)

Останніми роками в українській історичній науці спостерігається підйом історико-біографічного напрямку у дослідженнях. Відомий львівський історик Ярослав Грицак, характеризуючи одну зі своїх останніх книжок, зазначив, що за характером вона є біографією, а за жанром – мікроісторією, і що між цим немає аж такого великого протиріччя. Він стверджує, що мікроісторія як жанр саме з біографією і виникла – але з біографією особливого роду: "простих малоосвічених людей (селян, мельників, проституток, монахів та ін.), про яких ніхто ніколи б не дізнався, якби їхні життєві історії не віднайшли в архівах пізніші дослідники" [1, с.11].

Херсонський губернський землемір Павло Блажейович Гречина, як нам видається, є дуже показовою фігурою для розгляду його життя як на фоні малих спільнот (селян-переселенців, колоністів, місцевих поміщиків тощо), так і державних структур імперії, що знаходилася у звичному для себе стані постійного руху до природних кордонів, для спроби показу співвідношення між особистим і суспільним у творенні нового, особливого регіону імперії – Новоросії. Мультикультурний і мультинаціональний простір колишнього "Дикого поля", потім козацького "Великого лугу" облаштовував представник старовинного польського дворянського роду, занесеного до родовідної книги Волинської губернії, що ревно служив на славу Російської імперії.

Усе це дає нам необхідні підстави для повідомлення, яке може бути цікавим не лише тим, хто спеціально займається історією землевідведення і землекористування у південних степах.

Дослідження базується на вивченні архівних документів з фонду Херсонської губернської креслярні, який зберігається у державному архіві Херсонської області. Насамперед це оригінали приписів херсонського військового та цивільного губернаторів, указів Херсонського губернського правління та Херсонської казенної палати, оригінали та чернетки приписів Гречини повітовим землемірам та їхніх рапортів, листування з різноманітними державними установами, органами самоврядування, військовими частинами тощо. На основі вивчення цього документального комплексу і зроблено спробу відтворити херсонський період життя та діяльності Павла Гречини на тлі суспільних реалій тієї епохи.

Про дохерсонський період життя Гречини можемо дізнатися з чернетки його формулярного списку, складеного у січні 1829 р. [2, арк.24зв.-26зв.]. На той час йому виповнився 41 рік – отже, народився він приблизно у 1787 р., імовірно, у Волинській губернії. Навчався у Волинській гімназії – славетному навчальному закладі в м. Кременець на Волині, в якому навчалися переважно поляки та який згодом став основою Київського університету імені Святого Володимира. Заснував гімназію у 1805 р. на базі колишнього єзуїтського колегіуму польський магнат, громадський діяч та головний інспектор (візитатор) шкіл та училищ Київської, Волинської та Подільської гімназій Тадеуш Чацький. Він запросив викладати до свого дітища видатних європейських вчених того часу, і завдяки цьому Кременецька гімназія у перші ж роки свого існування стала одним з найпрестижніших освітніх центрів як у західних губерніях Російської імперії, так і в Польщі. Система викладання та

навчальні програми в гімназії багато в чому були перейняті у Віленського університету.

Оскільки Гречина закінчив навчання у 1810 р., є підстави вважати його одним з перших випускників гімназії, яка на той час перебувала у розквіті. У формулярному списку він не уточнює, чи він закінчив власне гімназію, чи школу землемірів (інакше – землемірне училище або школу геометрів), відкриту при цій гімназії згідно з імператорським указом від 27 липня 1807 р. з огляду на виключну потребу імперії в кваліфікованих землемірах [3, с.1224-1226]. В усякому разі програми школи та вищого відділення гімназії не дуже відрізнялися: це обов'язково була геометрія, алгебра, російська словесність, латина, польська, французька та німецька мови; от тільки в школі ще викладали топографічні малюнки та практичне межування [4, арк.18зв.-19]. Ця школа стала першим на українських землях спеціалізованим межовим навчальним закладом, а в Російській імперії в цілому – другим після Костянтинівської межової школи, відкритої у Москві в 1779 р.

Отже, формулярний список: по закінченні гімназії Гречина указом Межового департаменту Сенату від 11 листопада 1810 р. був призначений у Подільську губернію на посаду брацлавського повітового землеміра. 31 грудня 1813 р. йому було присвоєно перший з його класних чинів – колезького реєстратора. З 21 липня 1815 р. став також штатним перекладачем при подільському цивільному губернаторі (причому спочатку написано "з особливих доручень", а потім закреслено). 9 жовтня того ж року він звільнився з посади землеміра, продовжуючи службу перекладачем. Проте у Межовому департаменті розсудили інакше, і указом від 18 липня 1817 р. Павло Гречина у віці тридцяти років і в чині губернського секретаря був переведений у Херсонську губернію на посаду губернського землеміра.

На нових землях п'ятирічний брацлавський досвід далеко не завжди міг прислужитися новоспеченому очільнику землемірної служби. Тут йому одразу довелося відчувати знамениту окремішність Новоросійських губерній, неодноразово визнану і зафіксовану у законодавстві Російської імперії. Так, ще в кінця XVIII ст. усталилося розуміння необхідності розробки спеціальних межових правил з урахуванням місцевих особливостей. Проте тільки 27 лютого 1820 р. імператор нарешті затвердив подані Сенатом Правила для вирішення казусів при межуванні Катеринославської та Херсонської губерній, і починалися вони так: "Поелику Новороссийский край представляется совсем в другом положении, нежели внутренне российские губернии, где уже земли описаны и измерены по древним дачам и крепостям, принимаемым по межевым законам в основание к утверждению оных; когда напротив здесь по новости заселения и по разнообразным началам, для раздачи земель принятым, правила, на размежевание внутренних губерний утвержденные, не могли быть приложены к сему краю; то Правительствующий Сенат, для спокойного владения на будущее время каждым своею собственностью, представил в докладе правила, на сей предмет им постановленные" [5, с.75].

У своїй діяльності губернський землемір підпорядковувався безпосередньо на місці херсонському цивільному губернатору та губернському правлінню, а також Межовому департаменту Сенату. Згідно зі штатним розписом у повіті мав бути лише один землемір, без ніяких помічників, учнів та письменників. Правда, у межовому законодавстві було передбачено, щоб державні установи забезпечували землемірів писарями для ведення обширного листування, а штатні та інвалідні команди повітових міст відряджали б до них солдат для фізичної допомоги при межуванні, кур'єрських доручень, носіння і охорони паперів та інструментів тощо. Проте життя вносило свої корективи у закони, і землемірам нерідко доводилося подовгу чекати, коли їм нададуть хоча б тимчасових писарів та хоча б по одному солдату на період польових робіт, а ті, від кого це залежало, самі часто посилювалися на кадровий некомплект [6, арк.9].

Отже, за законом межові справи величезної новозаселеної губернії мали провадити шість чоловік: губернський землемір та п'ятеро повітових. Але коли у вересні 1817 р. Гречина прийняв справи від колишнього губернського землеміра Василя Ярославського, йому не дісталось й того: з п'яти повітів Херсонської губернії у двох – Єлисаветградському та Херсонському – посади повітових землемірів були вакантні, а в Тираспольському повіті вакансія тільки-но заповнилася, "провисівши" понад два роки (взагалі протягом майже дванадцяти років, поки Гречина був губернським землеміром, можна нарахувати не більше трьох-чотирьох років, коли в губернії був повний штат його підлеглих). Катастрофічна нехватка кваліфікованих кадрів була постійною проблемою для межової галузі Російської імперії аж до другої половини XIX ст.

Перше, що зробив новий губернський землемір – перевірів поточний стан виконання доручень свого попередника. Вже 23 вересня він розіслав повітовим землемірам циркулярний припис скласти протягом двох тижнів детальну відомість про виконані та невиконані справи за 1817 р. [7, арк.17-17зв.]. На початку 1822 р. Херсонське губернське правління за наполяганням Гречини в черговий раз наказало повітовим землемірам, щоб вони кожні два тижні звітували про роботу, щоб на 1 січня кожного року з'їжджалися в Херсон для складання карт і планів, та щоб кожний з них почергово по два місяці знаходився при губернській креслярні [8, арк.10]. У липні 1824 р. новоросійський і бессарабський губернатор Михайло Воронцов за пропозицією Гречини зобов'язав повітових землемірів надавати усі складені ними плани на засвідчення до креслярні, вважаючи це "вельми корисним для запобігання невірностям у розділенні казенних і приватних земель" [9, арк.44].

Треба сказати, що й до Гречини херсонські губернські землеміри намагалися чітко регламентувати діяльність підлеглих та привчити підлеглих до періодичної звітності. Попервах це давалося вкрай важко, і справа тут не лише у такій собі "степовій вольниці" повітових землемірів, які за родом занять могли місяцями перебувати у малозаселених глибинах повітів за межами будь-якого контролю. Об'єктивно маса термінових справ за приписами військового та цивільного губернаторів, указами Херсонського губернського правління та Херсонської казенної палати, відношеннями різноманітних присутственних місць іноді просто не давала змоги повітовим землемірам з'являтися у Херсон на призначений час. Землеміри були потрібні усім: городничим, поліціям, судам, військовим, митникам, поштарям, казенним селам, колоністам, церквам, поміщикам... Постійні роз'їзди, польові роботи часто у несприятливу погоду, відсутність належної кількості солдатів для допомоги при межуванні, маса механічної паперової роботи, необхідність координувати свою діяльність з численними чиновниками, конфлікти з роздратованими землевласниками аж до загрози фізичної розправи – все це потребувало неабиякого здоров'я, терпіння і відданості справі. До того ж за наявності вакансій кожному з повітових землемірів доводилося виконувати завдання не лише по своєму повіту, а й по суміжних землях сусідніх повітів; сам губернський землемір, окрім своєї роботи, мусив виконувати роботу херсонського повітового землеміра, якщо ця посада була вільною. На довершення вони ще й не отримували платні за сумісництво. Губернське правління і казенна палата на усі закиди відповідали, що "оскільки в законах постанови, щоб ті, що тимчасово виконують обов'язки і отримують по місцях своїх утримання, могли б отримувати його і за тимчасово зайняті місця, немає", то і прохання про виплати за сумісництво не можуть бути задоволені [10, арк.16-16зв.].

Тож Гречина, як і його попередники, знаючи з власного досвіду про роботу на місцях, з розумінням ставився до проблем повітових землемірів і не сікався до них по дрібницях. За документами він постає як досить вимоглива людина, яка багато і сумлінно працює, а тому має право вимагати від інших. У листуванні з повітовими землемірами він міг висувати претензії і звинувачувати у відсутності службової

старанності, але завжди захищав своїх перед губернським начальством і намагався об'єктивно розібратися у звинуваченнях, якщо вони мали місце. Однак у запущених випадках, коли трудова дисципліна систематично порушувалася, а накази губернського землеміра прямо ігнорувалися, губернське правління за рапортами Гречини вдавалося до оголошення доган і штрафування.

У спадок від Ярославського Гречині лишилися щонайменше два, говорячи сучасною мовою, масштабні проекти міжрегіонального значення на різних стадіях завершення. По-перше, це було складання розгорнутої відомості про казенних селян на виконання указу Департаменту державного майна Міністерства фінансів від 4 травня 1814 р. та Височайшого рескрипту від 18 липня 1816 р. Йшлося про те, що, незважаючи на велику кількість землі у Новоросійському краї, деякі казенні села потерпали від її нестачі, а іншим землю наділили так далеко, що неможливо було її обробляти. Тому велено було негайно зробити відомість про кількість землі кожного казенного села і відстань до неї, та кількість десятин на душу, та вказати, де землі не вистачає, і в яких випадках зручно буде переселити селян ближче до їх землі, та ще й додати детальну карту. В підсумку це дало б можливість вирахувати розміри позики на облаштування тим селянам, які захочуть переселитися. У Департаменті розробили докладну форму описової статті про кожний населений пункт. У ході складання відомості землеміри мали тісно співпрацювати з казенною палатою, оберфоршмейстером (лісовим наглядачем) та нижніми земськими судами. Як це завжди буває при великій кількості виконавців, підпорядкованих різним відомствам, з різними відомчими інтересами, одразу почалося з'ясування та перекладання зони відповідальності, відкривалися розбіжності у даних про кількість землі у казенній палаті та судах, виявлялася застарілість або й відсутність потрібних відомостей і т.д., а зверху неслися приписи "негайно", "якомога швидше", "до 1 листопада"... [11, арк.1-83]. Відомість насилу завершили до 1820 р., і Гречина встиг у повній мірі взяти участь у захоплюючому процесі здобування потрібної інформації від земських судів.

По-друге, тривало додаткове відведення землі тим сільським церквам, яким її не вистачало (кожна церква мала отримати по 120 десятин). Ця робота розпочалася ще у 1810 р. на виконання указу Херсонського губернського правління, до якого звернувся Архієпископ Катеринославський, Херсонський і Таврійський Платон [12, арк.2-2зв.,5].

Крім того, вже у березні 1818 р. казенна палата нагадала про необхідність негайного відведення казенних земель в оброчне утримання, тобто в оренду, на черговий чотирирічний термін. Укази палати підписував її новий радник Ярославський, в минулому губернський землемір [13, арк.2,13-13зв.]. Справа була нагальна, пов'язана з поповненням державної казни, тому губернське правління і казенна палата постійно контролювали і підганяли землемірів, які й без того ледве встигали виконувати поточні завдання державного значення. Орендарі зі свого боку, не дочекавшись вчасного відведення землі, відмовлялися платити гроші в повному обсязі. Якщо додати до цього нерідкі земельні суперечки між "оброкотримателями" та власниками сусідніх дач, то цей вид обов'язків землемірів видається досить складним та нервовим. Гречині довелося керувати та брати безпосередню участь у відведенні оброчних земель протягом трьох термінів: з 1818 по 1822, з 1822 по 1826 та з 1826 по 1830 роки [13, арк.2-87; 14, арк.2-201зв.].

Іншою тривалою і виснажливою роботою землемірів було відведення та розмежування земель численних переселенців – як іноземних, так і внутрішньодержавних. Кожна з таких громад хотіла кращу землю з водопоями та інколи вступала у територіальні протиріччя з давнішими поселенцями, які вже вважали себе місцевими. Гречині довелося кілька років вирішувати подібний конфлікт між малоземельними селянами з казенних сіл Дмитрівка, Плоске та Ухівка

Олександрійського повіту, переселеними до Тираспольського повіту, та жителями місцевого казенного села Малаєшти [15, арк.2-8зв.,11-13зв.,16,18-25зв.,30-37зв.,40-40зв.,44-55; 16, арк.12-14зв.].

Впродовж 1818-1820 рр. Гречина відводив землю єврейським колоніям Херсонської губернії [17, арк.2-129; 18, арк.12], 1820-1826 рр. розмежовував землі між білоруськими колоніями Засілля, Маліївка, Снігурівка та Явкіне Херсонського повіту [19, арк.2-82зв.]. А от переселення німців з Баварії до околиць міст Овідіополь Тираспольського повіту та Очаків Херсонського повіту Гречина у 1820 р. загальмував, оскільки дійшов висновку, що землі ледве вистачає для самих городян і без баварців [20, арк.2-9зв.].

Вже при Гречині розпочався крупний державний проект на виконання імператорського указу від 17 грудня 1817 р. про проведення нових поштових доріг у Херсонській губернії та їх уніфікацію відповідно до Височайше затвердженого зразка. Ця робота почалася восени 1818 р. і протягом кількох років забрала багато робочого часу землемірів, на долю яких випала відповідальна проектно-методична робота: працюючи в тісному контакті з загальними повітовими присутствіями та міськими поліціями, вони проводили плугами напрямки майбутніх доріг, поновлювали стерті межі, намічали місця постановки верстових стовпів та земляних пірамід обабіч доріг, консультували з приводу заготівлі будматеріалів, однакового фарбування стовпів і т.д. Ідея полягала в тому, щоб по всій імперії поштові дороги зробити однаковими, з роз'їздами, поштовими станціями, мостами, канавами, стовпами, табличками з покажчиками верст, обсадкою деревами тощо. І саме в цей час землеміри мали скласти поштову карту Херсонської губернії для Головного штабу імператора та Міністерства внутрішніх справ. Гречина не раз доводив цивільному губернатору несвоєчасність цього завдання, адже саме в цей час саме тривало проведення нових доріг і будівництво поштових станцій, тож карта застарівала ще у процесі складання. Проте, як це часто бувало, губернському начальству головне було вчасно звітувати у столицю, і землемірам дали час до 25 вересня 1818 р. Гречина знайшов вихід: повітові землеміри прислали йому докладні описи маршрутів ще не проведених доріг та розташування ще не збудованих станційних будинків, а він накладав їх карту, щоб хоч якось наблизити її до майбутньої реальності. Отже, стратегічна державна карта складалася деякою мірою "віртуально" і згодом потребувала багатьох уточнень [21, арк.23-25; 22, арк.2-5,11,13-16,24-24зв.,29-32].

При огляді готових дорожніх ділянок по всій губернії прискіпливий Гречина нерідко виявляв численні недоліки та помилки, авторами яких іноді були його підлеглі, а найчастіше – загальні повітові присутствія. У червні 1823 р. Гречина роздратовано рапортував цивільному губернатору Комстадіусу, що йому доводиться подовгу очікувати земських виконавців, щоб особисто пояснювати їм на місці тонкощі дорожнього будівництва, а "...безграмотні пристави пояснень ні зрозуміти, ні виконати неспроможні" [23, арк.10]. В ході роз'їздів повітовим землемірам часто доводилося проводити дороги не лише по своїх, але й по сусідніх повітах. Гречина, окрім загального керівництва роботами по губернії, особисто проводив дороги по Херсонському та Тираспольському повітах, підмінюючи хворих або зайнятих на інших роботах повітових землемірів [23, арк.2-10; 24, арк.59-62зв.; 25, арк.17-18зв.; 26, арк.22-23зв.; 27, арк.61-62б; 28, арк.10-10зв.; 29, арк.3-6зв.; 30, арк.2-5].

Окрім проведення поштових доріг, Гречина був активно залучений до кількох інших дорожніх справ, а саме:

– восени 1821 р. проводив нові військові дороги в обхід казенних сіл в Олександрійському, Ольвіопольському та Херсонському повітах на підставі карти і маршрутів, присланих Міністерством внутрішніх справ [28, арк.2-5зв.,23-24зв.];

– з листопада 1821 р. по жовтень 1823 р. оглядав етапні дороги Херсонської губернії спільно з загальними повітовими присутствіями. Метою комісії було

з'ясувати, чи не треба змінити маршрути проводу арештантів, і де ставити етапні будинки, щоб місцеве населення могло без зайвого напруження утримувати етапні команди. Це при тому, що імператор встиг уже двічі затвердити етапи на території Херсонської губернії, а потім виникла потреба у частковій зміні маршрутів. Було визнано за доцільне перенести дороги в Ольвіопольському та Тираспольському повітах – в останньому через те, що села вздовж затвердженого маршруту були нечисленні, а то й покинуті біглими кріпаками. Гречина склав карту етапних доріг губернії та проект етапного будинку [22, арк.25-28; 31, арк.60-64; 32, арк.31; 33, арк.1-45; 34, арк.30зв.];

– у травні 1823 р. обирає місце на горі поблизу міста Берислава для роз'їзду і запобігання скупченню солепромислових фур. Крім того, Гречина разом з херсонським земським виконавцем, чиновником Кримського соляного правління, бериславським поліцмейстером та членом ратуші обрали місце для нової дороги, яка оминала б місто та з'єднувала річкову переправу з великою дорогою з Берислава на Крюківський посад [31, арк.34-37зв., 41зв.-45].

З березня 1822 р. по травень 1823 р. Гречина за указом Херсонської казенної палати складає історичні довідки про перше відведення землі і час заснування казенних сіл Херсонської губернії для надання Департаменту державного майна. Для цього він брав дані з архівних справ попередників – Новоросійської, Катеринославської та Вознесенської межових експедицій [27, арк.72-78зв.].

Окремо зупинимося на архітектурній діяльності Гречини, що за волею губернського начальства займала далеко не останнє місце в його житті. Річ у тім, що ще у кінці XVIII ст. усталилася традиція при нагальних потребах доручати землемірам роботу архітекторів – благо, їхні знання та вміння дозволяли якісно її виконувати. Тягар архітекторської діяльності лягав в основному на плечі губернських землемірів, хоча діставалося й повітовим. А позаяк херсонські губернські архітектори першої чверті XIX ст. були або страшенно зайняті, або хворіли, або ця посада взагалі по кілька років залишалася вакантною, то таке сумісництво стало справжньою проблемою спочатку для Ярославського, а потім і для Гречини. Часто доводилося, відкладаючи масу власних термінових та непростих завдань, роз'їжджати по губернії, обирати місця для будівництва, складати проектно-кошторисну документацію, перевіряти якість новобудов.

Ось тільки перелік основних робіт Гречини як архітектора, виконаних ним впродовж 1818-1824 рр., складений автором на підставі великої кількості архівних джерел:

– 1818-січень 1820 р. – огляд, складання плану і кошторису на ремонт Херсонського міського острогу;

– жовтень 1818 р. – складання проектного плану на будівництво Херсонського тюремного замку для вручення імператору;

– лютий-червень 1819 р. – вибір місця, складання планів та кошторису на будівництво магазинів оптового продажу солі в Бериславі місткістю 1,5 млн. пудів. Цю роботу міністр фінансів Гур'єв доручив Херсонській казенній палаті та губернському архітектору Михайлову. Та оскільки цивільний губернатор Сент-Прі заслав Михайлова в глибини губернії, то його замінили Гречиною. Місце для магазинів мало бути зручним для вантаження суден, а високий обривчастий берег Дніпра не давав такої можливості. Тож Гречина разом з радником палати Кармазіним запропонували сухе місце на лівому березі в районі балки Кизикерменки, недалеко від чумацького шляху. Також вони запропонували губернському правлінню на випадок пожеж розмістити магазини у п'яти кварталах, розташованих каре. Матеріалом для будівництва Гречина обрав дерево, аргументуючи свій вибір тим, що просякнуте сіллю дерево стає стійкішим за камінь;

- квітень-липень 1819 р. – роз'яснення (замість хворого архітектора Михайлова) Херсонській міській поліції, яким чином споруджувати тротуари, копати обабіч них канави та будувати містки з перилами в Херсоні. В цей же час Гречина склав кошториси на канави і тротуари при будинках Херсонського приказу громадського піклування та Херсонської митної застави;
- липень 1819 р. – вибір місця, складання планів і кошторисів на будівництво у Херсоні чотирьох поліцейських розправ, по одній на кожний район міста відповідно до тогочасного поділу;
- серпень 1819 р. – складання кошторису на ремонт Копанівської поштової станції;
- січень 1820 р. – нагляд за ремонтом Суворовського будинку в Херсоні, в якому розміщувалося губернське правління;
- лютий 1821 р. – складання плану і кошторису на будівництво венеричних лікарень в Єлисаветграді й Тирасполі;
- травень-липень 1821 р. – перевірка якості ремонту Ольвіопольського міського острогу, проведеного за підрядом Ароном Розенблюмом і Шльоюмою Нємцовим. Вони мали отримати за роботу 15 200 крб. і на додачу забрати собі старі непотрібні будматеріали. Гречина виявив, що підприємливі підрядники, взявши чималі гроші, значно відійшли від затвердженого кошторису на свою користь: тут зекономили, там недоклали, замінили міцні будматеріали гіршими, а то й просто непридатними. В результаті такого ремонту на арештантів сипалася земля зі стелі, стайня гойдалася на погано закріплених стовпах, стіни пропускали вітер і вологу, тріскалися печі з цегли-сирцю, осипалася штукатурка з мінімумом алебастру і т.д. Висновок Гречини: після ремонту стан острогу набагато погіршився, і треба ловити підрядників, поки не пізно;
- серпень-жовтень 1821 р. – складання двох кошторисів на будівництво Тягинської поштової станції. Двох – тому що не встиг Гречина скласти один кошторис, як імператор затвердив нові правила будівництва поштових станцій, і довелося робити другий варіант;
- серпень 1821 р. – лютий 1822 р. – огляд і складання кошторису на ремонт Тилігульського мосту по дорозі Миколаїв-Одеса, на кордоні Херсонського та Тираспольського повітів. Огляд показав, що міст весь хитається від старості, а тому доцільніше збудувати новий;
- вересень 1821 р. – вересень 1824 р. – складання планів і фасадів будинків для малоземельних переселенців з казенних сіл Дмитрівка, Плоске та Ухівка Олександрійського повіту до Тираспольського повіту;
- жовтень 1821 р. – огляд і складання кошторису на ремонт Іnguлецької поштової станції;
- жовтень 1821 р. – липень 1828 р. – проектування і нагляд за роботами по перебудові пам'ятника англійському лікарю і філантропу Джону Говарду в Херсоні. Гречина настільки контролював процес, що робітники не наважувалися нічого робити у його відсутність. Коли виникла нагальна потреба у грошах, він з власної кишені додав майже півтисячі карбованців;
- листопад 1821 р. – огляд Тираспольського міського острогу з метою визначення необхідності ремонту;
- січень 1822 р. – травень 1824 р. – перевірка разом з асесором Херсонського губернського правління Раковичем якості перебудови і ремонту казенної аптеки в Херсонській фортеці. Аптека постраждала від пожежі, і відновити її підрядився підполковник Микола Банов. Кошторис для нього склали колишній губернський архітектор Михайлов та колишній губернський землемір Ярославський, але Банов багато в чому відійшов від кошторису, тому комісія відмовилася завірити якість робіт. Банова зобов'язали виправити недоліки за власний рахунок, він всіляко ухилявся,

відмовлявся або переробляв якісь дрібниці. Його перевіряли Гречина, Ракович, члени Херсонського будівельного комітету, губернської лікарської управи та міської поліції, аж поки губернське правління втратило терпець і наказало поліцейським чиновникам щодня контролювати ремонтний процес;

– травень-липень 1822 р. – складання кошторису на будівництво Ягорлицької поштової станції в Тираспольському повіті;

– листопад 1822 р. – січень 1823 р. – огляд будівель Янчокрацької поштової станції у Херсонському повіті;

– січень 1823 р. – перевірка якості ремонту Суворовського будинку в Херсоні;

– травень-червень 1823 р. – складання кошторису на будівництво поштової станції у с. Лорерове (Водяне) Херсонського повіту;

– травень-серпень 1823 р. – вибір місця, складання планів та кошторисів на будівництво міських лікарень в Єлисаветграді, Олександрії та Ольвіополі. На той час жодне повітове місто Херсонської губернії не було лікарні, і ще хтосьна поки не було б, якби згідно з імператорським указом не ліквідували частину військових госпіталів з наступним переведенням їхніх пацієнтів до міських лікарень;

– червень 1823 р. – огляд будинку генерал-лейтенантші Ускової на предмет можливості його купівлі державою та розміщення в ньому Єлисаветградської міської лікарні; складання кошторису на його ремонт;

– червень 1823 р. – перевірка якості новозбудованого дерев'яного мосту через ріку Бешку в Олександрії;

– червень-липень 1823 р. – складання планів і кошторисів на будівництво та ремонт дерев'яних мостів в Єлисаветградському, Ольвіопольському та Тираспольському повітах по можливому маршруту слідування імператора;

– серпень 1823 р. – складання кошторису на ремонт печей в будинку Херсонського губернського правління;

– січень 1824 р. – перевірка на відповідність кошторисам провіантських магазинів, збудованих у Вознесенську та Арбузинці Провіантським комісіонерством поселених у Херсонській та Катеринославській губерніях військ;

– лютий 1824 р. – огляд будинку на Військовому форштадті Херсона, купленого державою для розміщення однієї з розправ.

Еволюцію поглядів Гречини на ці додаткові завдання можна простежити за наступними документами. У рапорті військовому губернатору Ланжерону від 3 березня 1822 р. він критикував тираспольського повітового землеміра Ілленка, якого давно підозрював у відсутності трудового ентузіазму та який відмовлявся знімати на план херсонські плавні через те, що це не його територія. Показово, що Гречина писав: "Я так само не зобов'язаний складати архітектурні кошториси і плани на поштові станції, мости, остроги та інші казенні споруди, не зобов'язаний засвідчувати їх будівлі, – разом з тим, відчуваючи честь довіреності начальства, не наслідуюся роптати на його доручення і чимало витрачаю часу на ці заняття" [8, арк.9зв.]. Проте з плином часу почав роптати і Гречина, на котрого доручення начальства по архітектурній частині почали сипатися чи не частіше, ніж по землемірній, і це незважаючи на наявність херсонського губернського та міського архітекторів. Вони або були в роз'їздах, або посилалися на страшенну зайнятість, або хворіли. Титулярний радник Олександр Ковальов, який обіймав посаду губернського архітектора, 21 травня 1823 р. помер від важкої хвороби, лишивши дружину і шестеро дітей.

25 травня Гречина звернувся до губернського правління з проханням офіційно призначити його на посаду губернського архітектора [35, арк.41зв.,44]. 6 серпня 1823 р. у рапорті Комстадіусу про можливості будівництва лікарень у повітових містах Гречина ввічливо повідомив губернатора, що якщо той хоче, аби Гречина і надалі виконував роботу губернського архітектора, то нехай губернське правління

офіційно покладе на нього ці обов'язки, щоб принаймні отримувати за це гроші [36, арк.18-19зв.]. Ставлення Гречини до цієї ситуації емоційно прорвалося у його листі до Херсонського будівельного комітету від 12 травня 1824 р. Комітет, маючи на руках кілька складених різними архітекторами кошторисів на будівництво тюремного замку, вкотре звернувся за до Гречини як до останньої інстанції з проханням надати свою авторитетну думку та називаючи його при цьому "чиновником доволі досвідченим по частині архітекторській" [37, арк.7-9зв.]. Той проаналізував надані кошториси та зробив докладні зауваження з посиланнями на останні технічні нововведення, але в кінці приписав: "...покійно прошу звільнити від заняття по частині архітекторській, як далекій від моїх обов'язків, по якій призначені чиновники отримують втричі більше за моє утримання і мають більше засобів до виконання справ по службі" [37, арк.15]. Правда, цю фразу у чернетці Гречина закреслив.

Слід зазначити, що з початку 1823 р. в Росії було введено новий порядок оплати праці для сумісників: працюючи на формально вакантному місці, чиновник тепер мав право отримувати платню, встановлену для цієї посади (якщо вона була вищою за його платню на власній посаді), але при цьому не отримував власну платню. Такий порядок був значно прогресивніший за попередній, при якому, скажімо, повітовий землемір виконував роботу за себе та за губернського землеміра, а отримував лише як повітовий. Гречина не був поміщиком, тож єдиним джерелом прибутку для нього було службове утримання, а тому йому було дуже потрібно отримати офіційне призначення на посаду губернського архітектора з огляду на вищий рівень оплати архітекторської праці. Йому вдалося цього домогтися, і казенна палата мала виплатити йому архітекторське утримання за період з 17 вересня 1822 р. (коли хворий Ковальов вже не міг працювати) по 19 травня 1824 р. (коли приступив до справ новопризначений губернський архітектор Далмат Кам'янецький). Гречина з полегшенням розіслав усім міським поліціям губернії циркулярне відношення, щоб припинили слати йому відомості про ціни на будівельні роботи та матеріали [34, арк.70-70зв.], і став чекати виплати грошей. У стані очікування він провів принаймні наступні два роки – Державний департамент казначейства зазвичай не дуже поспішав повертати гроші за вже виконану роботу. До речі, так само землемірам роками повертали їхні гроші, витрачені ними на ремонт інструментів, купівлю паперу та різноманітного канцелярського приладдя. Наприклад, впродовж 1817-1824 рр. Гречина витратив власних грошей на суму 811 крб., і це не рахуючи купівлі дров та свічок для роботи у креслярні у зимовий період [38, арк.2-8зв.,38-44зв.]. Зате фінансова машина добре пам'ятала своїх боржників: у 1823 р. Подільська казенна палата нагадала Гречині про необхідність заплатити за присвоєння йому чина колезького реєстратора, хоча він перевів потрібну суму через Херсонське повітове казначейство ще у 1821 р. [39, арк.2-4].

За родом діяльності Гречина брав активну участь у підготовці адміністративно-територіальних змін в Херсонській губернії, а саме надавав пропозиції стосовно проходження кордонів майбутнього Одеського повіту, який планувалося утворити з частин Тираспольського та Херсонського повітів [34, арк.71; 40, арк.21-23]; входив до складу комітету по придбанню поміщицьких земель на користь військових поселень [41, арк.32], комісії по розмежуванню спірних дніпровських плавнів з Таврійською та Катеринославською губерніями [42, арк.3-79].

Крім згаданого, губернський землемір мав безліч поточних справ: складання та засвідчення карт і планів, збирання та опрацювання різноманітних статистичних відомостей, відведення земельних дач різних форм власності, координація роботи своїх землемірів по генеральному межуванню, залагодження земельних конфліктів, до яких були причетні землеміри та багато іншого.

Про обсяги діяльності та обширність листування Гречини можемо судити з його книг реєстрації вхідної та вихідної кореспонденції. Так, у 1823 р. він отримав

174 папери [39, арк.24-43], у 1824 р. – 164 папери [34, арк.19-37зв.], а сам адресував у 1824 р. 332 документи [34, арк.38-75зв.].

Документи свідчать, що Гречині вдалося своїми професійними та людськими якостями заслужити авторитет серед найрізноманітніших верств суспільства: губернської верхівки, державних чиновників різних рангів, селян-переселенців тощо і, що важливіше та важче, – серед самих повітових землемірів.

Гречина не забував час від часу підкреслювати перед начальством складність і відповідальність своєї роботи й сумлінність свою та своїх підлеглих. Відчувається, що він був свідомий своєї значущості та цілком заслуженого авторитету в губернії. Збереглися офіційні листи з висловлюванням поваги та кілька приватних записок у шанобливому тоні, серед авторів яких новоросійські та бессарабські генерал-губернатори Іван Інзов та Михайло Воронцов, херсонський цивільний губернатор Август Комстадіус, радник губернського правління Павло Бужинський.

21 червня 1826 р. указом Олександра I Гречину було нагороджено за ревну службу орденом Святої Анни III ступеню, девізом якого було: "Тим, хто любить правду, благочестя і вірність". Очевидно, окрім інших заслуг такої відзнаці сприяла й та обставина, що Гречина у гарному розумінні слова "засвітився" у Петербурзі своїм проектом перебудови херсонського пам'ятника відомому англійському філантропу Джону Говарду, якою опікувалася Імператорська академія мистецтв [43].

У 1827 р. в Російській імперії було запроваджено нову нагороду – Відзнаку за бездоганну службу, претендувати на яку могли офіцери та чиновники, які прослужили 15, 20, 25 і так далі років у класних чинах. Оскільки 31 грудня 1828 р. минуло п'ятнадцять роки відтоді, як Гречина отримав свій перший класний чин, він подав рапорт Херсонському губернському правлінню з проханням клопотатися перед Капітулом орденів про нагородження його цією відзнакою. Зокрема, він писав: "За відчуттям сумління мого я проходив усю службу ревно і старанно, і тому вважаю себе вправі на отримання відзнаки за бездоганну службу..." [2, арк.30-30зв.].

У формулярному списку, необхідному для подання, він зазначив, що завжди сумлінно виконував обов'язки та вчасно надавав звіти, не був помічений у непристойній поведінці, не мав ні доган, ні скарг, ні арештів; за всі роки лише один раз був у відпустці на 28 днів для поправлення розстроєного здоров'я [2, арк.25зв.-26зв.]. Наразі невідомо, чи отримав Гречина цю відзнаку, але він мав усі шанси, хоча відбір кандидатів на нагородження здійснювався чи не суворіше, ніж відбір майбутніх кавалерів орденів [44, с.200].

Про сім'ю Гречини майже нічого невідомо. Оскільки вищезгаданий формулярний список заповнювався ним за спеціальною формою для представлення до нагороди, то в ньому не передбачено подання відомостей про дружину та дітей. Проте збереглася його записка, датована червнем 1826 р., в якій він пише, що їде у відрядження і доручає своїй дружині Клеоніді Іванівні заплатити майстрам за пам'ятник Говарду [45, арк.24зв.-25]. Саме вона стала непрямую причиною від'їзду Гречини – навесні 1829 р. помер його тесть, поміщик Гдовського повіту Петербурзької губернії, і у травні Гречина попросив відпустку на чотири місяці для влаштування майнових справ, зобов'язавшись повернутися "реверсом". Поки губернське правління питало на це дозволу і чекало на відповідь Межового департаменту Сенату, взяв місячну відпустку херсонський повітовий землемір Федір Соколовський, який мав підмінити Гречину.

А тим часом робота не чекала – як землемірна, так і горезвісна архітекторська. Правда, у травні Гречині вдалося відмовитися від огляду стану казенних будівель Херсона, посилаючись на термінові справи в Тираспольському, Олександрійському і Ольвіопольському повітах [46, арк.4-5зв.]. Але за іронією долі його остання справа на херсонській землі все-таки пов'язана з архітектурою: 21 липня 1829 р. цивільний губернатор Степан Могилевський доручив Гречині спільно з херсонським міським

головою та поліцмейстером обрати місце кінних перегонів поблизу Херсона та підготувати проект і кошторис на спорудження глядацьких трибун. Перегони мали бути проведені того ж року на виконання Височайшого заохочення конезаводів Херсонської губернії [47, арк.27-27зв.]. Гречині, який уже мав бути у відпустці, доводилося постійно ворушити важких на підйом міських очільників, але зрештою у перших числах серпня було обрано рівне місце завдовжки у три версти, праворуч від поштової дороги на Берислав. Починалося воно від херсонських млинів і тяглося вздовж фортечних валів, які Гречина пропонував частково зрити, і то негайно, аби земля встигла утрамбуватися і прибитися дощами (херсонський іподром проіснував трохи менше сорока років, а потім на його місці був розбитий парк, який нині носить ім'я Ленінського комсомолу – Ю.К.). Також Гречина склав кошторис на спорудження іподрому, лише не проставив ціни на роботи та будівельні матеріали, оскільки поліція не надала вчасно довідкові ціни. 3 серпня 1829 р. Гречина, вже офіційно будучи в очікуваній відпустці, подав Могилевському свій останній службовий рапорт, у якому просив доручити проставити суми в кошторисі херсонському повітовому землеміру Соколовському, призначеному виконувати обов'язки губернського землеміра [47, арк.33-33зв.,35-35зв.].

На службу в Херсонську губернію Гречина з відпустки так і не повернувся. Соколовський заступав його місце два роки і протягом цього періоду намучився так, що написав кілька рапортів з майже апокаліптичним зображенням робочих буднів губернського землеміра та погрожував зовсім кинути землемірну службу.

Подальша доля губернського чиновника Гречини наразі невідома. Проте й ті свідчення, що відкриті в фондах Державного архіву Херсонської області, достатні для певних вірогідних висновків. Трафаретний образ чиновника, яким їх зображувала "реалістична" російська література XIX ст., або ж, тим більше, історична література радянського періоду, якимось не зовсім підтверджується документами. Павло Блажейович Гречина постає нам як добре освічена, сумлінна людина, професіонал у своїй справі. Він виконує величезний обсяг різноманітної роботи і за прямим своїм фахом, і за суміжними дорученнями. Виконує не за страх, а за совість, за порівняно невелику платню і за часом дуже складних умов. Його польське походження при цьому ніяк не простежується, як і якісь ознаки великоросійського патріотизму. Він відданий своїй справі. А справа часто переживає свого творця. Сказане про нього, очевидно, можна перенести і на інших його товаришів по цеху, передусім того, що стосується завдань, умов роботи, взаємин з губернським начальством і місцевим населенням. Але кожна доля неповторна, і кожна – принаймні, в руслі мікроісторії – заслуговує окремого вивчення.

Джерела та література

1. Грицак Я. Пророк у своїй Вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886). – К.: Критика, 2006. – 632 с.
2. Державний архів Херсонської області (далі ДАХО), ф.14 Херсонська губерньська креслярня, оп.1, спр.1170, арк.24зв.-26зв.
3. Полное собрание законов Российской империи. – Т. XXIX.
4. ДАХО, ф.14, оп.1, спр.784, арк.18зв.-19.
5. Полное собрание законов Российской империи. – Т. XXXVII.
6. ДАХО, ф.14, оп.1, спр.718, арк.9.
7. Там само, спр.887, арк.17-17зв.
8. Там само, спр.891, арк.10.
9. Там само, спр.1081, арк.44.
10. Там само, спр.788, арк.16-16зв.
11. Там само, спр.827, арк.1-83.
12. Там само, спр.752, арк.2-2зв., 5.
13. Там само, спр.906, арк.2, 13-13зв.
14. Там само, спр.1020, арк.2-201зв.

15. Там само, спр.985, арк.2-8зв., 11-13зв., 16, 18-22, 24-25зв., 30-34зв., 36-37зв., 40-40зв., 44-50, 52-55.
16. Там само, спр.1002, арк.12-14зв.
17. Там само, спр.841, арк.2-129.
18. Там само, спр.905, арк.12.
19. Там само, спр.921, арк.2-82зв.
20. Там само, спр.941 а., арк.2-3зв., 5-7зв., 9-9зв.
21. Там само, спр.897, арк.23-25.
22. Там само, спр.969, арк.2-5, 11, 13-16, 24-24зв., 29-32.
23. Там само, спр.1034, арк.10.
24. Там само, спр.908, арк.59-62зв.
25. Там само, спр.911, арк.17-18зв.
26. Там само, спр.926, арк.22-23зв.
27. Там само, спр.953, арк.61-62б.
28. Там само, спр.973, арк.10-10зв.
29. Там само, спр.984, арк.3-6зв.
30. Там само, спр.997, арк.2-5.
31. Там само, спр.960, арк.60-64.
32. Там само, спр.1001, арк.31.
33. Там само, спр.1014, арк.1-45.
34. Там само, спр.1083, арк.30зв.
35. Там само, спр.1063, арк.41зв., 44.
36. Там само, спр.1031, арк.18-19зв.
37. Там само, спр.1082, арк.7-9зв.
38. Там само, спр.1017, арк.2-8зв., 38-44зв.
39. Там само, спр.1029, арк.2-4.
40. Там само, спр.1101, арк.21-23.
41. Там само, спр.1085, арк.32.
42. Там само, спр.962, арк.3-79.
43. КМФ-7, од. зб.6, од. обл. 41, 42.
44. Волков С.В. Русский офицерский корпус. – М.: Воениздат, 1993. – 368 с.
45. ДАХО, ф.14, оп.1, спр.1019, арк.24зв.-25.
46. Там само, спр.1055, арк.4-5зв.
47. Там само, спр.1275, арк.27-27зв.

Анотація

Стаття присвячена особистості херсонського губернського землеміра (1817-1822) і архітектора (1822-1824). Представник старовинного польського дворянського роду, отримав освіту в Волинській гімназії. Працював у Херсонській губернії впродовж 12 років, зробив великий внесок в землемірні та землепорядкувальні роботи в губернії, а також будівництво громадських споруд в Херсоні.

Summary

The article is devoted to the person who is little-known now and who was the head of land-utilization service in the Kherson region in 1817-1829 and worked as a regional architect in 1822-1824. He belonged to the ancient Polish noble family and got bright education in Volynska gymnasium. He had been working in Kherson region for 12 years and made great contribution into southern lands and towns planning and constructing state buildings.